

JAKTFALK I BUSKERUD

Rapport fra kartleggingsarbeid i 2009

Lars Egil Furueth og Per Furueth

Desember 2009

 **NATURVERNFORBUNDET
I BUSKERUD**

SAMMENDRAG

I 2008 ble det opprettet ei rovfuglgruppe i regi av Naturvernforbundet i Buskerud (NiB). Den består av rovfuglinteresserte personer med interesse og kompetanse innenfor forskjellige rovfuglarter og deres utbredelse i Buskerud.

Forfatterne har jobbet med registrering av jaktfalk i Buskerud siden begynnelsen av 1990 tallet. I januar 2009 lagde de en rapport (Furuseth og Furuseth 2009) som bygde på erfaringer fra dette arbeidet. Det ble her også vurdert tiltak og behov for videre kartleggingsarbeid.

Jaktfalken (*Falco rusticolus*) ser ut til, i Buskerud som innenfor dens utbredelsesområde i Norden for øvrig, å være i en motbakke hva gjelder reproduksjon og bestandsutvikling. Forfatterne har i denne rapporten fokusert spesielt på en oversikt over lokalitetene i Buskerud (vedlegg 1.), bestandsutvikling og reproduksjon de siste 15 årene, samt tiltak som bør gjøres for å bedre forutsetningene for jaktfalken.

Innenfor undersøkelsesområdet viser trenden de siste årene at jaktfalkens reproduksjon er urovekkende lav samt at raven *Corvus corax*, jaktfalkens bidragsyter til gode og stabile reirplasser, er fraværende i store deler av fjellområdene.

Feltarbeidet er utført av Per Furuseth, Lars Egil Furuseth og Martin Lindal

Magne Ove Furuseth takkes for å ha bidratt med opplysninger til rapporten. Thor Erik Jelstad og Tom Furuseth takkes for nyttige kommentarer og innspill til rapporten.

Forside: Jaktfalk med bytte, en rype, på hekkeplass. Ål, juni 2007. Foto: Tom Furuseth

Forfatterne:

Furuseth, Lars Egil

Dagali, 3580 Geilo e-post: furufugl@online.no tlf.: 992 91 477/ 32 09 38 37

Furuseth, Per

3577 Hovet e-post: p-furuse@online.no tlf.: 992 61 638

Rapporten er utgitt av:

Naturvernforbundet i Buskerud (NiB)

Åssideveien, 3322 Darbu

Fylkessekretær Per Ø. Klunderud

tlf.: 32 75 05 04, e-post: pedroklu@online.no

INNHold

1. INNLEDNING	4
2. METODIKK	5
3. RESULTATER	5
4. BESTAND OG BESTANDENDRINGER	7
5. ÅRSAKER TIL FÅ HEKKEFUNN	8
5.1. Lav bestand	8
5.2. Næringsmangel	8
5.3. Mangel på gode reirplasser	8
5.4. Forstyrrelser på hekkeklassen	10
5.5. Foringelser av hekkelokalitetene ved utbygging etc.	10
5.6. Etterstrebelser	11
6. TILTAK FOR Å BEDRE JAKTFALKENS LEVEVILKÅR	12
6.1. Bedre næringstilgang for jaktfalken	12
6.2. Sikre eller bygge reirplasser for jaktfalken	12
7. KONKLUSJON	13
8. FREMTIDIG ARBEID	14
9. LITTERATUR	15

Vedlegg: Jaktfalklokaliteter i Buskerud

1. INNLEDNING

Med bakgrunn i vår mangeårige erfaring med jaktfalken i Buskerud og vårt engasjement i Rovfuglgruppa i Naturvernforbundet Buskerud, besluttet vi å gjøre en innsats for å bidra til bedre kjennskap til artens status i fylket. Vi hadde som mål for 2009 å undersøke alle lokaliteter, både kjente og mulige som er nærmere beskrevet i vår rapport fra januar 2009 (Furuseth og Furuseth 2009), og foreta undersøkelser av ”nye” områder som kan ha potensial i seg som hekkehabitat. Arbeidet frem t.o.m. 2008 er gjort helt og holdent på frivillig basis uten noen økonomisk kompensasjon. I 2009 ble arbeidet støttet av Fylkesmannen i Buskerud, samt kommunene Nore og Uvdal, Hol og Hemsedal.

Det har vært få publiseringer om jaktfalkens hekkestatus i Buskerud. I en fylkesvis oversikt (Steen 1999) ble det vurdert at bestanden lå på 9 kjente revir og 7 mulige hekkelokaliteter, maksimum 16. I vår rapport fra 2009 (Furuseth og Furuseth 2009) vurderte vi bestanden til ut i fra nyere undersøkelser å ligge på 14 kjente og ytterligere 4 sannsynlige hekkelokaliteter. Altså en bestand på maksimum 18 revir. Den norske bestanden er antydnet å ligge på 250 - 385 par (Steen 1999), mens Gjershaug (1991) antyder bestanden til å ligge på 300-500 par. Buskeruds bestand utgjør dermed ca. 5-8 % av den nasjonale bestanden. Selv om dette kan virke lite må vi huske at Buskerud trolig har en betydelig andel av den totale jaktfalkbestanden i fjellområdene Hardangervidda, Hallingskarvet, Nordfjella/ Skarvheimen og Lærdalsfjella. Derfor har vi et viktig forvaltningsansvar for denne arten. Et høyere estimat for den norske bestanden er publisert i Rødlista til DN (Kålås mfl. 2006). Her er det nevnt 1000-2000 reproduserende individer. Vi er litt usikre på om dette kan direkte oversettes til 500-1000 kjente hekkelokaliteter/revir som vi baserer bestandsvurderingen på og som det også er gjort i de øvrige publiseringene det er vist til.

I Rødlista til DN (Kålås mfl. 2006) er jaktfalken plassert i kategorien *nær truet*.

Figur 1: Jaktfalk på vei til reiret med mat - en rype. Ål, juni 2007. Foto: Tom Furuseth

2. METODIKK

Kartleggingsmetodene for 2009 har vært mye av de samme som ved tidligere undersøkelser. Det ble satset noe mer enn tidligere på å rekke over samtlige kjente revir, samt å spore opp eventuelle nye. Lokalitetene ble oppsøkt så tidlig som mulig. Det vil si i mars/april, enda mens det er godt skiføre i fjellet. Dette er viktig ettersom de aller fleste av lokaliteter ligger flere timers gange fra nærmeste vinterbrøytet vei. Samtidig er jaktfalken mer synlig på hekkeplassen denne tiden før den mer anonyme rugetiden starter. Etter vårløsningen reduseres ofte tilgjengeligheten pga. råttent snø og flomstore elver, fram til fjellet igjen er farbart tidlig på forsommeren. I de høyestliggende områdene strakk denne vanskelige perioden seg i 2009 til lang ut i juni. Selv om vi kompenserte dette med et intensivt kartleggingsarbeid i juli og august, førte den begrensede tilgjengeligheten til at vi mistet verdifull informasjon i en viktig periode av hekketida. Det gjelder spesielt de hekkinger som mislyktes tidlig i sesongen, og dersom dette skjedde i store fjellvegger.

3. RESULTATER

Årets kartlegging er den grundigste vi har gjort i de 20 årene vi har arbeidet med jaktfalk i Buskerud. Totalt sett var resultatet i 2009 dårlig. Det ble funnet ett nytt revir i 2009 (Hemsedal). Her ble det konstatert par med indikasjoner på hekking, men ingen unger kom på vingene. Av 13 kontrollerte lokaliteter ble det funnet fugl på 6. Av disse konstaterte vi hekkforsøk med unger i reiret på 4 lokaliteter. Det ene reiret raste ut like etter klekking, slik at bare 3 par gjennomførte vellykket hekking. Det kom 2 unger på vingene i hver av disse lokalitetene.

Jaktfalkens produktivitet blir gjerne målt i antall utflydde unger pr. vellykket hekking. På grunn av beliggenheten kan det være vanskelig å få nøyaktig ungeantall på mange lokaliteter. Derfor har vi ofte operert med minimumstall (fig. 2). For 2009 har vi derimot et sikkert ungeantall å bygge på. Dette året var det 2,0 unger per vellykket hekking. Det er lavt sammenlignet med en rekke andre undersøkelser. Som et eksempel kan nevnes et stort antall registreringer fra Sverige i perioden 1994 -2004 (Lindberg og Ekenstedt 2006). Her ramses det opp registreringer fra flere regioner. Slås disse sammen får vi et gjennomsnitt på 2,68 unger per vellykket hekking basert på 304 hekkinger.

NINA har siden 1991 gjennomført et kartleggingsarbeid for DN (Framstad mfl. 2009), såkalt TOV-prosjekt, i en rekke utvalgte områder i landet. Dette omfatter bl.a. jaktfalk ved Møsvatn i Telemark. Dette blir nabolokaliteter til noen av Buskeruds lokaliteter på Hardangervidda og dermed interessante. Her opereres det med antall unger per territorium. For dette området har det i perioden 1991-2008 variert fra ca. 0,3 til ca. 1,4 unger per territorium med et gjennomsnitt på ca. 0,76. Til sammenligning blir det med våre tall for 2009 0,46 unger per territorium.

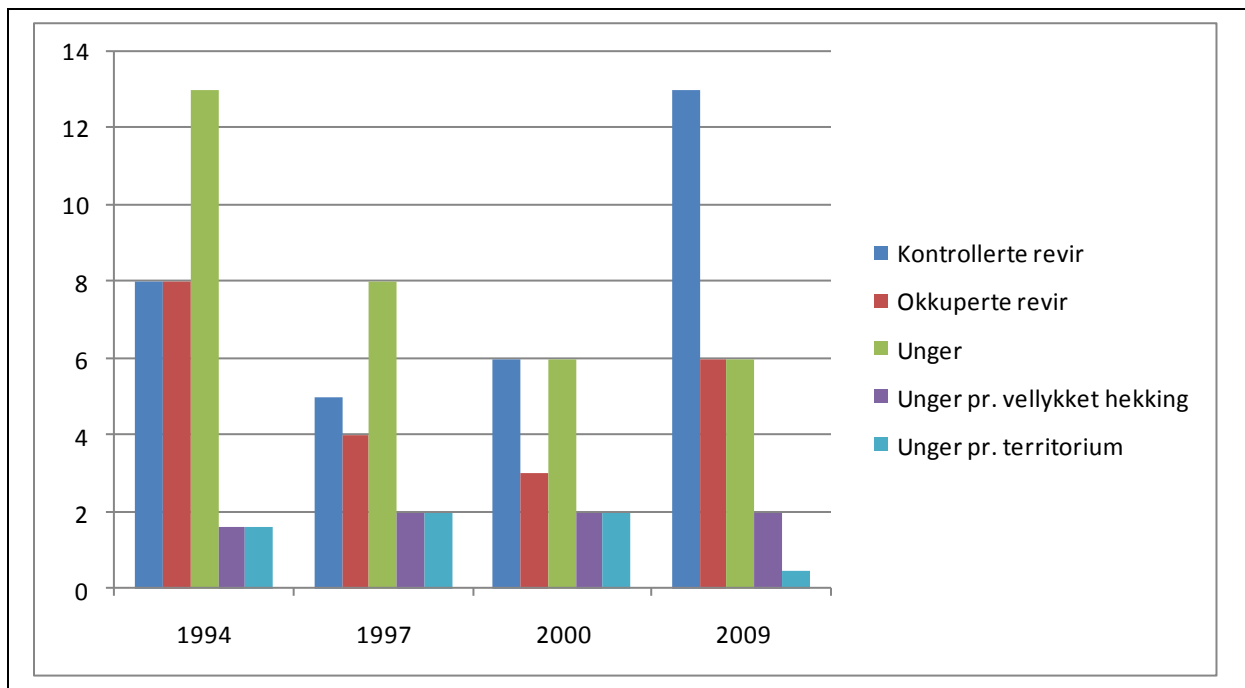
I 2009 registrerte vi også minst en utflydd unge som ble matet av foreldrene. Den stammet trolig fra en lokalitet som ligger like utenfor fylkesgrensa til Buskerud (i Hordaland). Tallene fra alle nabolokaliteter til Buskerud er ikke med i statistikken vår, men vi følger dem opp i den grad vi har kapasitet til det.

Mye av tanken med dette arbeidet har vært å forsøke å lete etter nye lokaliteter. Vi hadde før sesongen utpekt 4 sannsynlige lokaliteter samt en rekke andre potensielle lokaliteter. Dette ga

som resultat én ny lokalitet som var besatt med ett par (lok. He 3). I tillegg ga de negative resultatene også nyttig informasjon ved at disse potensielle lokalitetene kan avskrives for en tid. Av kapasitetsmessige årsaker ble ikke alle undersøkt. Feltarbeidet i 2009 ga oss et overraskende dårlig resultat. På forhånd vurderte vi de fleste av de 15 kjente lokalitetene som nokså sikre (jf. tabell 1). Det vil si lokaliteter med jevnlig hekking av jaktfalk helt tilbake fra 1980- og 1990-tallet.

På hele 8 av de kjente lokalitetene fant vi ikke tegn til hekkeforsøk (62 % av kontrollerte lokaliteter). Flere av lokalitetene ble oppsøkt først i juni og juli. Det er vanskelig å finne spor etter jaktfalken ved mislykket hekking, og vi kan derfor ha oversett slike par. Det gjelder spesielt der hekkingen avbrytes før klekking eller der hekking har skjedd på gresshulle.

Det som også overrasket oss, var fraværet av ravn og ravnereir ved mange lokaliteter. Dette gjaldt i 75 % av de lokalitetene hvor vi ikke registrerte hekkeforsøk av jaktfalk. Som tidligere nevnt er jaktfalken nær knyttet til raven og på mange lokaliteter kanskje helt avhengig av den (Furuseth og Furuseth 2009). Dersom raven uteblir vil dette få følger for jaktfalkens hekkesuksess. På en av lokalitetene (N 1) ser det ut til at jaktfalken overhode ikke finner god nok reirplass uten at raven har bygget reir (jf. fig. 7). Her har ikke jaktfalken hekket siden ravnereirene falt ned foran sesongen 2006. Fram til og med 2005, da det hele tiden var gode ravnereir her, var dette en meget god og produktiv lokalitet.

Figur 2

Antall kontrollerte revir, okkuperte revir, utfløyne unger, utfløyne unger pr. vellykket hekking og unger pr. territorium fra fire utvalgte år. Antall oppgitte unger på hver av lokalitetene er for 2009 så godt som presise. For de øvrige årene må dette absolutt sees på som minimumstall. Dette fordi vi i materialet vårt har operert med "minste antall unger". Det kan ofte være vanskelig å få full oversikt over eksakt antall unger på mange av lokalitetene. Det er viktig her å se sammenhengen med hekkeresultatene og antall kontrollerte lokaliteter!

Tidligere oppfølging av disse kjente lokalitetene har vært for lite systematiske til at vi kan trekke noen sikre konklusjoner om reproduksjonen. Like fullt har hovedtrekkene vært at andelen lokaliteter med hekkforsøk har vært langt større enn det vi finner i dag i de samme områdene. Ravnens tilstedeværelse har også vært langt tydeligere før. I figur 2 er det gjort en historisk fremstilling fra fire utvalgte år.

4. BESTAND OG BESTANDSENDRINGER

Utover vårt eget materiale (Furuseth og Furuseth 2009), er det lite å finne av eldre opplysninger i litteraturen om jaktfalk i Buskerud. Selv muntlige beretninger om troverdige lokaliteter fra ”gamle dager” har vært vanskelig å spore opp. Derfor har vi ikke eldre tall å vise til enn innenfor de nærmere 20 årene vi selv har drevet kartlegging av jaktfalken i Buskerud. Men det kommer helt klart fram av tallmaterialet vårt at reproduksjonen har gått ned. Både hva gjelder antall par som går til hekking, antall par med vellykket hekking og antall unger som kommer på vingene (figur.2). Det er riktignok få hekkinger og lite tallgrunnlag å trekke noen bastante konklusjoner på. For nabofylkene Oppland og Telemark viser henholdsvis Opheim (2008) og Steen (2005) til at det trolig har vært en halvering av bestanden de siste 40-50 årene. I Telemark også en ytterligere nedgang siden 1980-tallet. Det er grunn til å tro at tilbakegangen har vært tilsvarende også hos oss. For de to øvrige nabofylkene Sogn & Fjordane og Hordaland, som også omfatter de samme fjellområdene, er det lite tallmateriale å finne. For øvrig viser Tømmeraas (1993) til enda eldre materiell fra Finnmark, der det trolig har vært en bestandsreduksjon på hele 87 % de siste 140 årene.

Totalt opererer vi i dag med 15 kjente lokaliteter i Buskerud (tabell 1). Disse ligger i kommunene Nore og Uvdal, Hol, Ål og Hemsedal. I tillegg har vi fortsatt 4 sannsynlige hekkelokaliteter som ikke har avklart status. Det sannsynlige estimatet for Buskerud ligger derfor trolig på oppunder 20 jaktfalklokaliteter. Det er viktig å merke seg at ikke alle lokalitetene er besatt til enhver tid. Se for øvrig kap.1.

Kommune	Kjente lokaliteter	Sannsynlige lokaliteter	Minimumsestimat
Nore og Uvdal	4	2	6
Hol	5		5
Ål	3	2	5
Hemsedal	3		3
Totalt i Buskerud	15	4	19

Tabell 1. Kommunevis fordeling av kjente og sannsynlige lokaliteter i Buskerud. Med kjente lokaliteter menes lokaliteter hvor jaktfalk er registrert hekkende minst en gang siden 1987. Med sannsynlige lokaliteter menes potensielle hekkeberg hvor arten er observert i hekketiden uten at hekking er registrert, eller at avstanden til nærmeste kjente lokalitet er akseptabel og biotopen ellers skulle tilsa at jaktfalken skulle kunne hekke.

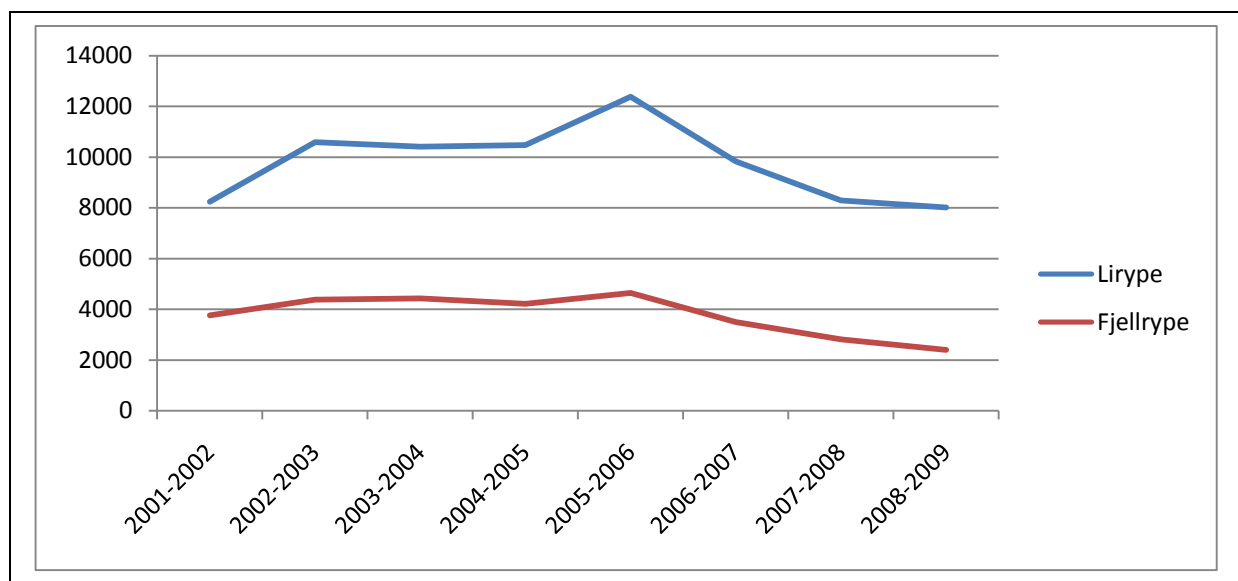
5. ÅRSAKER TIL FÅ HEKKEFUNN

5.1. Lav bestand

Dersom jaktfalkebestanden generelt er lav i hele utbredelsesområdet i Buskerud, dvs. Hardangervidda, Hallingskarvet, Nordfjella/ Skarvheimen og Lærdalsfjella, er det naturlig å tenke seg at det vil ta noe tid å fylle opp med nye fugler dersom bestanden får en knekk eller enkeltindivider forsvinner av ulike årsaker. I motsatt fall; dersom det hadde vært en solid bestand i disse fjellområdene ville hekkebestanden også tåle mer ved at fugler vil rykke inn i revirene der én eller begge fuglene ble borte.

5.2. Næringsmangel

Næringstilgangen betyr mye for hekkesuksessen. Jaktfalkens hovedføde er lirype *Lagopus lagopus* og fjellrype *Lagopus mutus*. Jaktfalklokalitetene i Buskerud ligger ofte så høyt til fjells at fjellrypa trolig utgjør størstedelen av byttedyrene i hekketiden (Furuseth og Furuseth 2009). Det er vanskelig å si noe sikkert om rypebestandene. En rypetelling som har foregått i Hein på østlige delen av Hardangervidda (Øvre Numedal Fjellstyre 2009) viser at det har vært en klar tendens til nedadgående bestand. Siden tellingen startet har antall observerte ryper per kvadratkilometer gått jevnt ned fra 18 i 2006 til 4 i 2009. En oversikt fra Statistisk Sentralbyrå (2009) over jaktutbytte på lirype og fjellrype for hele Buskerud i perioden 2001/02 - 2008/09 (fig.3) viser samme tendens. Sett i forhold til jaktfalkens hekkesuksess de senere år (spesielt i 2009) kan det lett trekkes linjer til antagelsene om at det nå er lavere bestander av rypa.

Figur 3: Jaktutbytte av lirype og fjellrype i Buskerud (Statistisk Sentralbyrå 2009).

5.3. Mangel på gode reirplasser

Jaktfalken bygger som kjent ikke reir selv. Den er derfor helt avhengig av å legge eggene på gressbevokste hyller eller hyller med grus/sand i fjellveggene. Aller helst velger den kvistreir som andre klippehekkende fugler som fjellvåk *Buteo lagopus* og ravn *Corvus corax* har bygd, og da spesielt ravn. Ravn bygger reirene nesten uten unntak i bratte fjellsider under fremspring der reirene er godt beskyttet mot vær og vind. Dette er også ideell plassering for jaktfalken. Ifølge våre foreløpige data (upublisert) som omfatter 62 reirplasser er hele 91,9 %

i ravnereir, 4,8 % på hyller uten kvistreir og 3,2 % i reir bygd av fjellvåk. Dette er noe som bekreftes i publiseringer av bl.a. Tømmeraas (1978,1990, 1994) og Steen (1999). Tømmeraas viser til flere undersøkelser med til sammen 136 jaktfalkhekkinger hvor 98,5 % var i ravnereir eller kunstige reir som etterlignet ravnereir. Steen viser til en undersøkelse fra Hardangervidda hvor 84,6 % av 52 reirplasser til jaktfalk lå i ravnereir. Svakheten ved en slik undersøkelse vil være at jaktfalkhekkinger i ravnereir lettere blir oppdaget enn om hekkingen foregår på en gresshylla. Spesielt gjelder det i store og uoversiktlige fjellvegger som det er en del av i nordre deler av jaktfalkens utbredelsesområde i Buskerud.

*Figur4: Unger av jaktfalk i et ravnereir der mestedelen av reiret har rast ut og ungene sitter og klamrer seg til selve gresshylla.
Nore og Uvdal, juni 2000. Foto:Lars Egil Furuseth.*

Fjellvåken starter hekkingen mye seinere på våren enn jaktfalken og ravnene og trenger derfor ikke samme beskyttelse mot vær og vind som disse. Den har derfor en tendens til å plassere reirene mer eksponert, noe som ikke gjør de så attraktive for jaktfalken. Fjellvåkirene varer heller ikke så lenge. Ikke sjelden er de borte etter første vinter.

Men også ravnereir har sine ulemper for jaktfalken. Selve underlaget som reiret bygges på gis gjerne mindre prioritet til fordel for et viktigere overheng. Resultatet blir at reiret ofte kan rase ut under hekketida etter at jaktfalken har overtatt det – selvsagt da med fatale følger. Dette er noe vi har opplevd flere ganger.

Jaktfalkens tilknytning til og avhengighet av ravnene blir også understreket av Potapov og Sale (2005) som refererer til en rekke kilder. Blant annet brukte Kishinskiy (1988) ravnens nordlige utbredelse til å kartlegge jaktfalkens utbredelse i Chukotka, i nordøst Sibir.

Spørsmålet er om det er nok hekkende ravn i fjellet som kan bidra med reir til jaktfalken. Ved gjennomgang av jaktfalklokalitetene i 2009 var det bemerkelsesverdig lite ravn og ravnhekkinger å se i de aktuelle fjellveggene hvor jaktfalken og ravnene har hekket side om side tidligere. Dette kan ha vært en tilfeldighet i år, men trenden har gått i denne retningen de siste årene. Dessuten var det også lite å se av gamle reir. Vi er usikre på om bestanden av ravn har gått ned i fjellet. Det sees til tider mye ravn og ravnflokker utenom hekketiden, og da spesielt i lavere strøk. Selv om dette langt på vei er ikke-hekkende fugler er det grunn til å tro at ledige plasser i en ravnlokalitet raskt ville fylles opp av nye fugler. Det er også vanskelig å forstå at næringsmangel skal være en årsak til lav hekkeaktivitet hos ravnene. Ravnene har helt klart et dårlig rykte i en rekke jegermiljøer og der det gjøres intens beskatning ved for eksempel bruk av kråkefeller, kan man tenke seg at dette får konsekvenser for hekkebestanden og dermed indirekte for jaktfalken. Det vil også gjelde for en rekke andre arter som er sterkt avhengig av ravn- og kråkereir (Tømmeraas 1990).

Fjellvåken er også en bidragsyter til jaktfalkens ”boligtilbud”, om enn i mye mindre grad enn ravnene. Men dette tilbudet er også redusert betraktelig de siste 10-15 årene ettersom det er

mye lenger mellom fjellvåkhekkinger i dag enn for bare 10-15 år siden. 1995 var et av de siste årene med mye fjellvåkhekkinger i disse fjellområdene. Frem til da hadde det med jevne mellomrom vært gode smånagerår og dermed til tider ”store” mengder med hekkende fjellvåker.

Det kan gjøres tiltak for å hjelpe jaktfalken med å sikre kvistreirene eller bygge helt nye på slike steder. Flere har gjort forsøk med dette (Tømmeraas 1978, 1991, 1993, 2004, Hansen 1994, Johansen & Østlyngen 2004). Noe som har ført til at jaktfalken har produsert stabilt høye kullstørrelser over mange år etterpå.

5.4. Forstyrrelser på hekkplassen

Jaktfalkens mest sårbare periode strekker seg fra midten av mars til juni. Spesielt sårbar er den under ruging og med små unger i reiret. I tiden mens det enda er skiføre i fjellet, gjerne ved påsketider med mye utfart, er jaktfalken utsatt for forstyrrelser, og da spesielt der den hekker i mindre fjellvegger. Undersøkelser viser at jaktfalken forlater eggene frivillig bare opptil 3 minutter av gangen (Tømmeraas 2004). Marginene er små før hekkingen blir spolert for eksempel dersom folk raster under et hekkeberg, gjerne uvitende om jaktfalkens tilstedeværelse. Vi kjenner ikke til konkrete tilfeller der hekkingen er spolert av slike årsaker, men så er det også vanskelig å påvise dette. Et faktum er at mange hekkinger avbrytes etter at rugingen er i gang. Forstyrrelser fra skuelystne og naturfotografer kan også være et moment.

5.5. Foringelser av hekkelokalitetene ved utbygging etc.

Jaktfalkenes hekkelokaliteter i Buskerud ligger vanligvis så langt til fjells at de i dag ikke er direkte utsatt for utbygging i form av veier, hytter, turistanlegg etc. Utbygging i nærheten som bidrar til økt ferdsel inn i jaktfalkens hekkeområde vil være en trussel. Dette kan indirekte føre til forstyrrelser for jaktfalken i den mest sårbare tiden.

Figur 5: En av de høyestliggende lokalitetene (H-2), ca 1450 moh og til alt overmål i en nordvendt fjellside! Foto: Lars Egil Furuseth

5.6. Etterstrebelser

Det var mye fokus på faunakriminalitet i forbindelse med jaktfalk en tid etter fredningen og frem til årtusenskifte (bl.a. Holme 1994). Senere er ikke dette viet så mye plass. Hvorvidt konkret reirplyndring fortsatt skjer i våre områder er ikke godt å vite. Vi har ingen klare indikasjoner på at dette har skjedd innenfor vårt undersøkelsesområde i den perioden vi har utført feltarbeidet, selv om det ved flere anledninger har vært tilfeller hvor ruging er avbrutt og reiret har vært tomt ved besøk seinere. Lokalitetene ligger vanligvis langt til fjells og det ville vært en tilfeldighet om slikt ble oppdaget. Men på en lokalitet i Telemark, som grenser til lokaliteter i Buskerud, skal det ha vært sterke mistanker til at dette har foregått (Steen og Sørli 2005, 2008).

Bevisst avlaving av jaktfalk skjer nok i noen tilfeller. Jaktfalken har alltid blitt sett på som en konkurrent blant enkelte rypejegere. Trolig i mindre og mindre grad ettersom kunnskapen om naturens samspill og viktigheten av mangfoldet er økende. Men med synkende rypebestand og dårlig jaktutbytte vil det være behov for finne ”syndebukker”. Uttalelser fra jegere, oppslag i pressen og diskusjoner på nettsteder som jegerforeningers hjemmesider osv. levner ingen tvil om at rovfugler generelt får mye av skylda. At det faller noen jaktfalker for rypejegerens skudd er det nok ikke tvil om. Selv om dette eventuelt bare skjer unntaksvis, rammer det jaktfalkbestanden hardt ettersom det dreier seg om fugler som har overlevd den vanskelige perioden etter at reirene er forlatt – eller enda verre; det er voksne etablerte fugler (Furuseth og Furuseth 2009).

Figur 6: Fôring av unger på reiret. Ål, juni 2007. Foto: Tom Furuseth.

6. TILTAK FOR Å BEDRE JAKTFALKENS LEVEVILKÅR

Med bakgrunn i vår erfaring med jaktfalkens situasjon og problemer vil det være *mangel på gode reirplasser* og *næringsmangel* som er av de årsakene vi har belyst i kap.5 som trolig mest virker på hekkeresultatene. Følgende tiltak kan være aktuelle:

6.1. Bedre næringstilgangen for jaktfalken

Næringstilgangen svinger naturlig fra år til år. Jaktfalkens reproduksjon vil da være så høyt i år med god næringstilgang at det ikke betyr så mye om reproduksjonen faller i år med dårligere næringstilgang. Det hele jevner seg nok ut til at bestanden holder seg oppe. Mye kan likevel tyde på at dagens rypebestander nå er nede på et minimum og med lengre og lengre tidsintervaller mellom toppårene, kan det tenkes at jaktfalken ikke greier å hente seg inn igjen med store kull disse årene.

Det kan være flere årsaker til lavere rypebestander og dermed dårligere næringstilgang for jaktfalken. Siden rypejakta står sterkt som en del av jaktkulturen i landet, har det vært fokusert mye på årsaken til de tidvis lave rypebestander. Det har vært søkelys på for høyt jaktpress, turistutbygging i fjellet med tilhørende økende ferdsel og forstyrrelser, innretninger som høgspentlinjer, gjerder og lignende som direkte skader/dreper rypa, dårligere beiteforhold (linket til klimaendring og beitepress fra sau), og naturlig beskatning fra predatorer som tar egg, unger og voksne fugler.

Sett i et lengre tidsperspektiv vil tiltak i form av restriksjoner på rypejakta være nødvendig. Det er allerede i dag gjennomført slike begrensninger i enkelte fjellområder i Norge og Sverige. I hovedsak handler dette om dagskvoter (bag limit). Enda mer effektivt kunne det kanskje være med en avkorting av jaktperioden. Som et resultat av en oppfatning i forvaltningskretser om at jakt ikke hadde betydning for endringer i rypebestanden, åpnet Direktoratet for naturforvaltning for generell vinterjakt på rype over hele landet tidlig på åttitallet. En del år senere ble også oppstartdatoen for småviltjakta 15. september fremskyndet til den 10. september. Med dagens kunnskap vet vi at uttak av rype etter jul i stor grad kan sammenlignes med uttak av hekkebestanden (Pedersen og Karlsen 2007). I forhold til den tidlige starten vet vi også at rypene til vanlig er et mye enklere jaktobjekt den første uka; de trykker bedre og vær og føreforhold er oftere på jegerens side. En avkorting av jaktperioden nevnes aldri som et bestandsretta tiltak blant jegere og i forvaltningskretser, men dette burde kunne være med å redusere uttaket av fugl uten at rekreasjonsverdien for jegerne nødvendigvis forringes.

6.2. Sikre eller bygge reirplasser for jaktfalken

Et noe mer hurtigvirkende og høyst realiserbart tiltak for jaktfalken kan være å sikre eksisterende reir/reirplass eller bygge nytt. Slike tiltak har vist seg å være effektive og har gitt jaktfalken gode, årevisse hekkeresultater. Carl Knoff (pers. medd.) viser til et tiltak på en jaktfalklokalitet i Hedmark hvor arten tidligere hadde gjennomført hekking med vekslende hell. Etter at reiret, et dårlig og slitt kvistreir på en liten hylle, ble restaurert og sikret høsten 2005 har det hekket jaktfalk her med fire unger på vingene hvert av årene f.o.m. 2006 t.o.m. 2009! Dette har krevd oppfølging med reingjøring og reparasjoner etter hver sesong. Andre kan også vise til lignende gode og stabile reproduksjoner ved å sikre selve reirplassen (Tømmeraas 1978, 1991, 1993, Hansen 1994, Johansen & Østlyngen 2004). Dersom man sikrer et slikt reir, ser til reiret etter hver sesong, renser reirskåla for gamle rester og eventuelt restaurerer reiret, kan dette gi jaktfalkene en god og sikker reirplass. Kanskje jaktfalken da ikke har behov for å hekke på andre mer usikre steder, men holde seg til en solid og sikker

reirplass? Vi ser at jaktfalken har lett for å veksle mellom forskjellige reirplasser. Noen ganger velger den da mindre bra hekkeplasser og hekkesultatet kan dermed ofte bli dårligere (Hansen 1994). Som nevnt tar jaktfalken vanligvis i bruk ravnereir, ofte jager den bort ravnene og overtar helt ferske og ubrukte reir fra samme sesong. Reirene slites kraftig ned etter en sesong med jaktfalkunger. Dette skyldes en kombinasjon av ren slitasje fra ungene og ikke minst at reirene fylles opp med bein- og matrester og ekskrementer. I tillegg kommer slitasjen vær og vind påfører reiret gjennom høst og vinter. Dermed vil ofte jaktfalken være avhengig av at ravnene bygger på reiret foran hver hekkesesong. Gjøres denne prosessen av mennesker, som vist til ovenfor, kan jaktfalken få en mye mer forutsigbar hekkeplass.

I tillegg kommer det faktum, som allerede tidligere er nevnt, at ravnene ofte bygger reiret sitt på vanskelig plasser med dårlig underlag for selve kvistreiret. Dermed vil risikoen for at reiret raser ut etter første sesongen, eller til og med under hekketiden, være tilstede. Dette vil naturlig nok få følger for reproduksjonen dette året.

Etter vår mening vil en slik sikring eller bygging av et "ravnereir" på samme sted som jaktfalken en gang har hekket, være et godt og forholdsvis enkelt tiltak for å sikre selve reirplassen til jaktfalken. At andre momenter, som for eksempel næringstilgangen etc., kommer inn og bestemmer utfallet av hekkesultatet, kan det være vanskelig å gjøre noe med. Det er synd om en art som jaktfalken, som ser ut til å slite nok som den gjør, også skal få problemer med selve reirplassen. Når jaktfalkpar, som ellers har produsert godt, ikke går til hekking over flere år bare pga. at ravnene ikke har bygget reir (eks lok. N 1), eller ellers har lav produktivitet nettopp pga. ustabile reirplasser, vil enkle grep fra menneskelig hold på denne måten bidra til bedre produktivitet på enkelte lokaliteter. Det vil ikke nødvendigvis være snakk om å iverksette disse tiltakene på helt nye lokaliteter, men av rasjonelle grunner å gjøre dette med reirplasser som jaktfalken allerede en gang har valgt.

7. KONKLUSJON

Kartlegging

For å ta vare på en fåtallig og sårbar art som jaktfalken er det viktig med mest mulig kunnskap. Vi mener derfor det er av stor betydning å fortsette med kartlegging av hekkelokaliteter og reproduksjon. Gode tidsserier vil gi det grunnlaget som er nødvendig for å trekke sikre konklusjoner og for å kunne iverksette tiltak.

Bruk av kunnskaps- og kartleggingsmaterialet

Kartleggingsarbeid og viten om de enkelte hekkelokalitetene og reirplassenes beliggenhet vil være et viktig verktøy i forbindelse med arealplanlegging. Vi tenker da for eksempel på planlegging i forbindelse med utbygging av skiløyper, turstier, veier, turistanlegg etc. Større utbygginger selv med relativ stor avstand fra lokalitetene kan få negative konsekvenser.

Restriksjoner på rypejakta

En eller annen form for begrensninger av rypejakta vil være nødvendig, selv om dette blir sett på som kontroversielt i mange kretser. Enten som en fredning av hele sesongen i noen år eller forkortning av jakt sesongen.

Sikring og bygging av reirplasser

Etter vårt syn vil det være hensiktsmessig å utføre enkle tiltak med sikring av selve reirplassen/hylla på et fåtall hekkelokaliteter allerede nå. Dette kan gjøres på enkle måter med reirbygging på egnede steder der jaktfalken har vist interesse for å hekke eller gjøre

hekkforsøk tidligere, uten at man gjør store inngrep eller lager voldsomme innretninger i fjellheimen. Dette vil trolig raskt gi positive virkninger på reproduksjonen.

8. FREMTIDIG ARBEID

Rovfuglgruppa i Naturvernforbundet i Buskerud ønsker å fortsette arbeidet med jaktfalken i Buskerud. Følgende arbeid vil bli prioritert:

- Fokusere på en kontinuerlig oppfølging av hekkeresultatene med tanke på å få så sikre data som mulig på reproduksjonen. Dette er viktig for å se om den negative trenden det ser ut til at vi er inne i nå fortsetter.
- Kartlegging av lokalitetene med fokus også på eventuelle andre lokaliteter som til nå er ukjente for oss.
- Arbeid med sikring av selve reiret på noen lokaliteter for å gi de allerede etablerte parene best mulige forhold til å fostre opp unger.
- Forsøke å bidra til informasjon overfor brukergrupper av fjellheimen med fokus på jaktfalkens sårbarhet.

Figur 7: Situasjon fra lokalitet N-1 (Nore og Uvdal, 2003), da ravnene enda bidro med gode reirmuligheter for jaktfalken her. Det øverste reiret huser 4 stor jaktfalkunger, reiret nedenfor er et ferskt og ubrukt ravnereir fra samme sesong. Her ble naboskapet trolig for påtrengende og ravnene ga opp til fordel for jaktfalken. I 2005 kom det fire unger på vingene fra det nederste reiret. For øvrig siste år ravnereir og dermed siste år med hekking av jaktfalk her. Foto: Lars Egil Furueth.

9. LITTERATUR

- Furuseth, L. E., og Furuseth, P. 2009. Jaktfalk I Buskerud – Utbredelse og trusler. *Buskskvetten* 25.
<http://www.nofbuskerud.net/Buskskvetten/Arkiv/2009/Jaktfalk%20i%20Buskerud-Rapport%202008.pdf>
- Framstad, E. (red). 2009. Natur i endring. Terrestrisk naturovervåking i 2008: Markvegetasjon, epifytter, smågnagere og fugl. NINA rapport 490.
- Gjershaug, J.O. 1991. Rovfugler. S. 185-191 i: Hogstad, O. (red). *Norges Dyr, Fuglene I*. Cappelen forlag A.S., Oslo.
- Hansen, R. E. 1999. En byttedyranalyse fra en hekkeplass for jaktfalk *Falco rusticolus* på Hardangervidda. *Vandrefalken* 4:58-63.
- Holme, J., Lyssand, A. og Axelsen, T. 1994. Faunakriminalitet og annen naturkriminalitet – etterforskning og påtalebehandling. *Økokrims skriftserie nr. 8*, 222 s.
- Johansen, K. og Østlyngen, A. 2004, Kunstig reirplass for jaktfalk (*Falco rusticolus*) – et eksempel. *Proceedings from the Gyrfalcon workshop 28.september2004*. Umeå, Sverige.
- Kishinskiy, A. A. 1988. *Ornithofauna of Northeast Asia*, Nauka, Moscow.
- Kålås, J. A., Viken, Å. og Bakken, T. (red.) 2006. *Norsk Rødliste 2006- 2006 Norwegian Red List*. Artsdatabanken, Norge.
- Lindberg, P. og Ekenstedt, J. 2006. *Faktablad: Falco rusticolus – Jaktfalk*. Sveriges lantbruksuniversitet, Upsala.
http://www.artdata.slu.se/rodlista/Faktablad/falc_rus.PDF
- Opheim, J. 2008. Forekomst av jaktfalk i Oppland fylke. *Våre Rovdyr* 22:48-52.
- Pedersen, Hans Chr. og Karlsen, Dag H. 2007, *Alt om rypa*. Tun Forlag.
- Potapov, E., Sale, R. 2005. *The Gyrfalcon*. T & A D Poyser, London. 288 pp.
- Statistisk Sentralbyrå. 2009. Tabell:03886: Utbytte av småviltjakta (F)
http://statbank.ssb.no/statistikkbanken/Default_FR.asp?PXSid=0&nvl=true&PLanguage=0&tilside=selectvarval/define.asp&Tabellid=03886
- Steen, O. F. 1999. Jaktfalk i Norge - fylkesvis oversikt over hekkeplasser og anslag på hekkende par. *Vandrefalken* 4:48-51.
- Steen, O.F. og Sørli, B. 2005. Reirovervåking av jaktfalk i Telemark i 2005. *Våre Rovdyr* 19: 92-95.

Steen, O.F. og Sørli, B. 2008. Overvåking av hekkeplasser for jaktfalk og kongeørn i Telemark for å forebygge faunakriminalitet. *Våre Rovdyr* 22: 82-89.

Tømmeraas, P. J. 1978. Kunstige reirplasser for jaktfalk *Falco rusticolus* og vandrefalk. *Vår Fuglefauna* 1:141-151.

Tømmeraas, P.J. 1990. Falkens reirbyggere. Utdrag fra rovfuglstudiene ved Alta-Kautokeino- og Reisavassdragene. *Vår Fuglefauna* 13:205-214.

Tømmeraas, P.J. 1991. Falker s. 245-264 i: Hogstad, O. (red). *Norges Dyr, Fuglene 1*. Cappelen forlag A.S., Oslo.

Tømmeraas, P. J. 1993. The status of Gyrfalcon *Falco rusticolus* research in northern Fennoscandia 1992. *Fauna norv. Ser.C, Cinclus* 16:75-82.

Tømmeraas, P. J. 1994. Jaktfalk på Nordkalotten. *Våre Rovdyr* 18:36-47.

Øvre Numedal Fjellstyre. 2009. Resultater fra rypetaksering
<http://www.numedal.net/fjellstyre/uploads/Documents/Tetthet%202009.xls>